

Հրաչյա Մանուկյան

ՄՏԱՆԴԱՐՏ ՄՏԱԾԵԼԱԿԵՐՊԻ
ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԻՑ ԴՈՒՐՍ

Երևան
Չեղինակային հրատարակություն
2019

ՀՏԴ 1114

ԳՄԴ 87

Մ 283

Մանուկյան Յ.

Մ

283

Ստանդարտ մտածելակերպի սահմաններից
դուրս/Յ. Մանուկյան. Եր.: Հեղ. հրատ., 2019.- 192 էջ:

Գիրքը մարդու մասին է՝ ոչ ստանդարտ
տեսանկյունից: Այն կօգնի Ձեզ մտածել այնպիսի
կարևոր հարցերի շուրջ, որոնք սովորաբար մենք մեզ
չենք տալիս:

ՀՏԴ 1114

ԳՄԴ 87

ISBN 978-9939-0-2906-1

© Մանուկյան Յ., 2019

Գրքում ներկայացված են կյանքի
հանդեպ իմ փիլիսոփայությունը,
մտքեր և հիպոթեզներ, ոչ թե գիտական
փաստեր և ապացույցներ:
Ընթերցեք գիրքը և ինքներդ վերլուծեք:

3. Մանուկյան

Ինչպես ծնվեց այս գիրքը

Սիրելի՛ ընթերցող, ինչպես նախորդ գրքերը, այս գիրքը նույնպես ծնվեց պատահաբար: Պատճառն այն է, որ ժամանակ առ ժամանակ զգացողություններ, մտքեր եմ ունենում, որոնք չեն տեղավորվում կյանքի և մարդկության մասին ստանդարտ պատկերացումների շրջանակում, որոնք, սակայն, հետաքրքիր են ինձ համար և արժանի են գոնե վերլուծման: Սովորաբար ես թույլ չեմ տալիս, որ այդ մտքերը կորչեն, և ինչ-որ ձևով գրում, պահպանում եմ դրանք՝ նույնիսկ ամենաանհարմար վայրերում, ամենաանհարմար պահերին: Օրերից մի օր էլ հասկացա, որ ժամանակի ընթացքում կուտակված նյութը բավական շատ է, և որ այդ ամենը կարելի է անվանել «ոչ ստանդարտ մտածելակերպ»: Հասկացա նաև, որ երբ սկսում եմ «ոչ ստանդարտ» մտածել և փորձում եմ իրերն այլ կերպ տեսնել, դա զարգացնում է ուղեղը, մտածողությունը տեղափոխում է մի նոր հարթություն, որտեղ խնդիրներն ավելի հեշտ են լուծվում, քանի որ մտածողությունն ավելի ճկուն է դառնում:

Բայց ամենակարևորն այն է, որ կյանքն ավելի հետաքրքիր է դառնում: Սկսում ես այն դիտել այլ անկյան տակ. կրկին դառնում ես հետազոտող,

հայտնաբերող. մարդ, ով ինչ-որ բան է որոնում: Այն ժամանակներից ի վեր, երբ բացահայտվեցին մեր երկրագնդի բոլոր թաքնված անկյունները, երբ կազմավորվեց քիմիական տարրերի աղյուսակը, երբ ֆիզիկայի և բնության օրենքները դարձան հասկանալի և հանրամատչելի, երբ աշխարհը դարձավ արդյունաբերական, երբ ֆինանսական համակարգը բոլորիս իր փոքրիկ մասը դարձրեց, երբ ամեն ինչ հեշտացավ, կարգավորվեց, ավտոմատացվեց, կյանքը կարծես միապաղաղ դարձավ, քանի որ մարդկանց կյանքի հիմնական նպատակը դարձան փող աշխատելը և տարրական հաճույքները: Այս գիրքը նաև այդ ապրելակերպի մեջ ինչ-որ ճեղք բացելու փորձ է:

Եթե կարդացել եք իմ նախորդ գրքերը, ապա այս մեկն ընթերցելիս ժամանակավորապես մոռացեք դրանք: Սա մոտիվացիոն գիրք չէ (չնայած վերջին էջերին հասնելով՝ դուք ձեզ կզգաք ավելի մոտիվացված, քան երբևէ): Ընթերցելիս զգացմունքները փոփոխական կլինեն: Ներկայացված որոշ մտքերի հետ դուք անմիջապես չեք համաձայնվի, որոշ մտքերի հետ չեք համաձայնվի ընդհանրապես: Սակայն գրքի նպատակը իմ ներկայացրած մտքերն ընդունելը և դրանք ձերը դարձնելը չէ: Նպատակն այլ է. փորձենք մտածել ինքնուրույն՝ կտրվելով համամարդկային ընդհանուր մտածողությունից: Փորձենք ընդլայնել մեր

գիտակցության սահմանները: Հուսով եմ գիրքն օգտակար կլինի և կտեղափոխի ձեր մտածողությունը նոր հարթություն: Ընթերցեք և վերլուծեք ինքնուրույն: Այն ձեզ ոչինչ չի պարտադրում, ընդամենը հնարավորություն է տալիս ճանապարհորդել դեպի մեկ այլ իրականություն:

Մտածելակերպ՝ հոսանքից դուրս

Գրեթե անհնար է մտածել «ոչ ստանդարտ»՝ գտնվելով ստանդարտ միջավայրում: Միջավայրն այսօր պարտադրում է մեզ լինել շարժման, արագության մեջ: Ամեն ինչ չափազանց արագ է զարգանում, կյանքը հսկայական տեմպերով առաջ է ընթանում, և մենք ձգտում ենք մնալ ընդհանուր հոսանքում, այլապես անհայտ ուղղությամբ կշարժվենք:

Երեք տարի առաջ ես չէի կարող այսպիսի գիրք գրել, քանի որ ինքս էլ հոսանքի մեջ էի, սակայն ինչ-որ պահի որոշեցի կանգ առնել և հետևել հոսանքին: Միշտ չէ, որ հոսանքը տանում է այնտեղ, ուր պետք է, և միշտ չէ, որ այն տանում է ամենակարճ

ճանապարհով: Որոշեցի փոխել ապրելակերպս, ընտրել այլ ճանապարհ, որը կազատեր ինձ առավոտից երեկո սեփական գործով և ֆինանսներով զբաղվելուց: Ես սկսեցի ինձ համար ազատ ժամանակ ստեղծել:

Երբ կանգ առա, հասկացա, որ մեր կյանքում շատ են ավելորդ ինֆորմացիան և զբաղմունքները, որոնցից ազատվելու արդյունքում մաքրվում է միտքը, և օրվա ընթացքում բավականաչափ ազատ ժամանակ է ստեղծվում: Ես ազատվեցի այդ ամենից, ուղեղս դարձավ հանգիստ, ուշադրությունս՝ կենտրոնացված, գործողություններս՝ թիրախային: Նման հոգեվիճակը թույլ տվեց ինձ ավելի արդյունավետ աշխատել, իսկ առաջացած ազատ ժամանակը սկսեցի օգտագործել մտածելու և գիտելիքներ ձեռք բերելու համար:

Մեր օրերում մարդիկ իրենց ժամանակի մեծ մասը տրամադրում են աշխատանքին և գումար վաստակելուն: Ժամանակի մյուս մասը, երբ նրանք չեն աշխատում, աշխատանքով են զբաղված նրանց մտքերը: Ես միշտ դեմ եմ եղել առավոտից մինչև ուշ երեկո աշխատելուն՝ լավ արդյունքների ունենալու համար: Դրա փոխարեն պետք է ստեղծել արդյունավետ համակարգեր, որոնց շարժիչ գործոնը ժամանակը չէ: Ժամանակի ավելացած մասը կարելի է օգտագործել մտածելու, վերլուծելու նպատակով:

Ժամանակի որոշակի հատված անպայման պետք է տրամադրել մտածելուն:

Երբ միտքդ հանգիստ է, հեշտությամբ ես նոր գիտելիքներ ձեռք բերում անկախ տարիքից: Կարողանում ես նոր բաներ փորձել, որոնք կարևոր են, հետաքրքիր են, սակայն մինչ այդ դրանցով չես զբաղվել, քանի որ քո հիմնական գործունեության հետ կապ չունեն: Նման հոգեվիճակը թույլ է տալիս սովորել հասուն տարիքում դպրոցականի խանդավառությամբ: Ես կարոտել էի այդ զգացմանը: Նախկինում միշտ էլ նոր բաներ սովորել եմ, բայց դա եղել է նեղ շրջանակում: Իրականում «նեղ» ասվածը նույնպես հարաբերական է: Դրա «նեղ» լինելը զգում ես միայն այն ժամանակ, երբ ավելի ես լայնացնում մտահորիզոնդ, իսկ մինչ այդ ամեն ինչ քեզ բավարարում էր:

Ես զգում եմ, որ անընդհատ աճում եմ: Աճը կարող է լինել գծային (մեկ առանցքով), հարթության մեջ (երկու առանցքով) և տարածական (երեք առանցքով): Սովորաբար մենք աճում ենք գծային եղանակով: Այդ գիծը կոչվում է մասնագիտություն: Երբ մենք շեղվում ենք մասնագիտությունից, սկսում ենք զբաղվել նաև հոբբիներով, ժամանակ ենք տրամադրում ինքնազարգացմանը, նոր գիտելիքներ ստանալուն, որոնք կապված չեն մեր հիմնական աշխատանքի հետ, մենք սկսում ենք աճել երկու

առանցքով (հարթության մեջ): Դա արդեն լավ է: Այս գրքի միջոցով ես կփորձեմ ձեր մեջ տարածական եղանակով աճելու ցանկությունն առաջացնել: Երրորդ առանցքը մտածողությունն է: Այն զարգանում է, երբ դուք ունեք ազատ ժամանակ՝ ոչնչով չզբաղվելու, պարզապես մտածելու համար:

Կարելի է մտածել՝ ինչի մասին ցանկանաք՝ կյանքի, բնության, մարդու, հասարակության, գոյությունն ունեցող սոցիալական համակարգերի, գիտության, փիլիսոփայության, եղանակի, երեխաների, աստղերի... Մտածել կարելի է պատն ի վեր բարձրացող միջյունի և նրա կառուցվածքի մասին, հարևան պապիկի, նրա ապրելակերպի մասին, թղթի և դրա ստացման եղանակների մասին: Կարելի է մտածել տեսողության, աչքերի, օպտիկայի մասին, երաժշտության, նկարչության, գույների մասին: Մի խոսքով՝ այն ամենի մասին, ինչ միշտ տեսնում եք, սակայն դրանց մասին երբեք խորը չեք մտածում:

«Ոչ ստանդարտ» ճանապարհորդություն

Երբ սկսեցի այս գիրքը գրել, գլխավոր մտահոգություններիցս մեկն այն էր, թե ինչ կհասկանան մարդիկ՝ «ստանդարտ մտածելակերպի սահմաններից դուրս» արտահայտությունը լսելով: Այլ կերպ ասած՝ ի՞նչ է մեզ համար «ոչ ստանդարտ» մտածելակերպը: Եթե ինչ-որ մեկին ասեք՝ «Երևակայիր մի բան, որը ստանդարտներից դուրս է», ամենաանհավանական պատասխաններում հավանաբար կլսեք այն մասին, թե ինչպես է մարդը թռչում, պատի միջով անցնում, ճանապարհորդում տիեզերքում, այլմոլորակայինների հետ շփվում, կենդանիների լեզվով խոսում, ջրի տակ շնչում, չորս ձեռք կամ երեք աչք ունի, ուրիշների մտքերն է կարդում, ապրում է առանց սնվելու և այլն, և այլն: Սա է միջին վիճակագրական մարդու մտքի ամենաընդարձակ սահմանը: Իրականում այս մտքերն ու պատկերացումները չի կարելի «ոչ ստանդարտ» անվանել: Մարդիկ, փորձելով մտածել ստանդարտներից դուրս, չեն էլ կռահում, որ շարունակում են մնալ ստանդարտների ներսում:

Ես հասկացա, որ մարդուն տրված չէ «ոչ ստանդարտ» մտածելու կարողությունը՝ բառիս լայն իմաստով: Այլ կերպ ասած՝ մարդն ապրում և մտածում է որոշակի նեղ շրջանակում, և նրան չի հաջողվի դուրս գալ այդ շրջանակից, որքան էլ փորձի: Մտքի այն «թռիչքը», որը մենք տեսնում ենք, գիտենք, իրականում ընկած է մեր ստանդարտների, կենսափորձի ներսում: Մենք մտածելու տիտաններ չենք, ընդհակառակը, շատ սահմանափակ մտածողություն ունենք:

Սա դժվար է գիտակցել, երբ քեզ դիտարկում ես որպես մարդ, ով երկու ոտքով կանգնած է երկրագնդի վրա, մարդկանց մեջ է և փորձում է ինչ-որ բան տեսնել, հասկանալ իր դիրքից: Մարդկային մտքի սահմանափակ լինելը հնարավոր չէ զգալ չափման այն միավորներով, որ մենք ինքներս ենք հորինել, հնարավոր չէ հասկանալ կյանքի տարբեր ոլորտներում գոյություն ունեցող այն սանդղակներից օգտվելով, որ մենք ինքներս ենք ստեղծել: Մեզ չի հաջողվի զգալ մարդկային մտքի սահմանափակությունը, եթե շարունակենք մտածել որպես մարդկության միավոր՝ մարդ: Մարդկային մտքի սահմանափակ լինելը հասկանալու համար երկիրը պետք է վերևից՝ խոշորացույցի տակ ուսումնասիրել, դիտարկել այն որպես չնչին միավոր հսկայական տարածության մեջ:

Ինչպես է մարդը մտածում

Երկար ժամանակ ես համոզված էի, որ մարդն օժտված է հզոր մտածողությամբ և կարող է ցանկացած բան մտածել, ստեղծել: Մարդու ուղեղի հնարավորություններն ինձ միշտ զարմացրել են: Ինձ թվում էր, թե կան հանճարներ, որոնք օժտված են հատուկ մտածողությամբ, որը հասանելի չէ մեզ՝ հասարակ մարդկանց (այլ կերպ ասած՝ նրանց ուղեղն ավելի զարգացած է): Մենք պատմության, ֆիզիկայի, քիմիայի և այլ դասընթացներից սովորում էինք, որ մարդկության պատմության ընթացքում ժամանակ առ ժամանակ ծնվում են հանճարներ, ինչպիսիք են, օրինակ՝ Նյուտոնը, Տեսլան, Էդիսոնը, Էյնշտեյնը, Մենդելեևը, Ջոքինզը, ովքեր փոխում են աշխարհը:

Ավելի ուշ հասկացա, որ իրականում ամեն ինչ այլ կերպ է աշխատում: Մարդու մտածողության մասին իմ պատկերացումները խիստ չափազանցված էին: Երբ սկսեցի այդ ուղղությամբ մտածել, ուսումնասիրություններ կատարել, հասկացա, որ մարդը, հակառակ մեր պատկերացումների, մտածում է շատ պարզունակ: Հասկացա, որ եթե վերադառնանք հազարամյակների խորքը, որտեղ մարդիկ վայրենի էին, կտեսնենք, որ այդ ժամանակներից ի վեր մարդկային մտածողությունը՝

որպես ունակություն, շատ չի փոխվել. մենք շարունակում ենք մտածել մեր նախահայրերի պես:

«Ինչպե՞ս թե նախահայրերի...– կգարմանաք դուք,– իսկ արդյունքնե՞րը, որոնց մարդկությունը հասել է»: Արդյունքները պայմանավորված են ոչ թե մեր մտածողության աճով, այլ գիտելիքի ավելացմամբ: Մարդկության ամեն հաջորդ սերունդ ոչ թե ավելի շատ է մտածում, մտածողության առումով ավելի զարգացած է, այլ նախորդ սերունդներից ավելի շատ գիտելիք է ժառանգություն ստանում, ինչն էլ օգտագործում է: Այսինքն՝ ոչ թե մարդու մտածողության աստիճանն է փոխվում, այլ ավելանում են գիտելիքները: Եթե մարդն այսօր մաթեմատիկական բարդ խնդիրներ է լուծում, իսկ նախկինում երկու միանիշ թվերն իրար չէր կարող գումարել, չի նշանակում, որ մարդիկ այսօր ավելի լավ են մտածում, ավելի զարգացած ուղեղ ունեն, պարզապես մարդիկ օգտագործում են հազարամյակների ընթացքում կուտակած գիտելիքները: Որքան շատ գիտելիք է մարդը կուտակում, այնքան նոր արդյունքներ է ստանում, այնքան ավելի «մտածողի» տպավորություն է թողնում:

Օրինակ՝ ինչ-որ պահի մարդը ստեղծել է նետն ու աղեղը, և այդ գիտելիքը փոխանցվել է հաջորդ սերունդներին: Հաջորդ սերունդները մտածողության

առումով ավելի զարգացած չեն եղել, որպեսզի ինքնուրույն նետ ու աղեղ ստեղծեին. նրանք պարզապես վերցրել են փոխանցված գիտելիքը, օգտագործել և զարգացրել: Մեր՝ նետ ու աղեղ ստեղծող նախնիները նույնպես մտածողության այնպիսի աստիճան չեն ունեցել, որ միայն մտածելու շնորհիվ ստեղծեին այն. դա ինքնըստինքյան է ստացվել: Նետ ու աղեղի ստեղծման պատմությունը հայտնի չէ, սակայն գլխավոր վարկածներից մեկն այն է, որ մեր թվարկությունից հազարամյակներ առաջ մարդիկ օգտագործում էին կենդանիների աղիքները՝ որպես պարան: Այդ աղիքները չորացնելու համար նրանք կապում էին ծառի ճյուղին: Ինչ-որ մեկն էլ ինչ-որ պահի վերցրել է ստեղծված հարմարանքը, «խաղացել» և հասկացել, որ այն կարող է կրակել (շատ հավանական է, որ դա պատահաբար է ստացվել): Բայց այն պահից, երբ աղիքները կապվել են փայտին, մինչև այն պահը, երբ մարդն օգտագործել է դա որպես զենք, տասնյակ տարիներ կարող են անցած լինել: Այսինքն՝ գաղափարը միանգամից չի ծնվել, այլ զարգացել է աստիճանաբար:

20-րդ դարի խոշորագույն հայտնագործություններից է պատճենահանող սարքը: Այն նախատեսված է փաստաթղթերը կամ նկարները թղթի կամ այլ հարթ մակերևույթի վրա արտապատկերելու համար: Չոր էլեկտրաստատիկ

փոխանցման տեխնոլոգիան (քսերոգրաֆիան), որ ընկած է պատճենահանող սարքի աշխատանքի հիմքում, հայտնագործել է Չեսթեր Կարլսոնը 1938 թվականին: Պատճենահանող սարքի նախահայրը համարվում է միմեոգրաֆը, որի ստեղծումը վերագրվում է ամերիկացի գյուտարար Թոմաս Էդիսոնին՝ Չեսթերի հայտնագործությունից մոտ յոթանասուն տարի առաջ: Դրանից շատ առաջ՝ մ.թ. 6-8-րդ դարերում, խոսվում է քսիլոգրաֆիայի մասին: Տեքստը կամ պատկերը փորագրում էին փայտի հարթ մակերևույթի վրա, ներկով դրոշմում և արտապատկերում այլ մակերևույթի վրա (նման եղանակով կարելի էր միևնույն փաստաթղթի կամ պատկերի բազմաթիվ օրինակներ ստանալ): Դրանից էլ դարեր առաջ հին եգիպտացիները կարևոր փաստաթղթերը պատճենահանում էին ձեռքով՝ օգտագործելով ստրուկներին: Այսինքն՝ պատճենահանման սարքի գաղափարը և տեխնոլոգիան չեն ծագել միանգամից՝ մեկ գլխում: Դրան, ինչպես նմանատիպ լրջագույն այլ հայտնագործությունների, մարդկությունը հասել է դարերի ընթացքում, չնայած շատերիս համար դա կարող է անտեսանելի լինել:

Եթե չլիներ գիտելիքը սերնդից սերունդ բանավոր խոսքի և փորձի, հետագայում նաև գրի և գրքի, իսկ այժմ՝ հեռուստատեսության և համացանցի միջոցով փոխանցելու հնարավորությունը, կարծում եմ՝ մենք

կմնայինք մտածողության գրեթե նույն մակարդակում, ինչ մեր նախահայրերը: Այսինքն՝ ժամանակի ընթացքում ոչ թե մարդու մտածելու ունակությունն է զարգանում, այլ գիտելիքներն են ավելանում: Միայն դրանով ենք մենք տարբերվում մեր նախնիներից: Մեր օրերում, երբ զարգանում են գիտությունն ու արդյունաբերությունը, թռիչք են ապրում տեխնոլոգիաները, մեքենաներն ինտելեկտ են ստանում, տիեզերական կայաններ են կառուցվում, ոչ թե մարդիկ ավելի խելացի են դարձել, սկսել են ավելի շատ մտածել, պարզապես գիտելիքն է սկսել աննախադեպ արագ տեմպերով տարածվել, ինչի արդյունքում մեր զարգացման հսկայական աճ է արձանագրվել:

[Գրքի դեմո տարբերակի ավարտ]

Բովանդակություն

Ինչպես ծնվեց այս գիրքը	5
Մտածելակերպ՝ հոսանքից դուրս	9
«Ոչ ստանդարտ» ճանապարհորդություն	13
Ինչպես է մարդը մտածում	15
Ինչպես են մարդիկ հայտնագործում	20
Մտածող ազդավետ	26
Մարդն ունակ չէ մտածել «ոչ ստանդարտ»	30
Մարդկային մտքի «թռիչք». հրթիռ, թե՞ գնդակ	36
Երեք հազար տարեկան հովանոցը	38
Գիտելիքի տարածման արագությունը	40
Գիտելիքի տարածման նոր ուղիներ	45
Մարդկության հերքված օրենքները	50
Ե՞րբ կարելի է ասել, որ մարդը մտածում է	53
Մարդկային փիլիսոփայության աճը	60
Քեոփսի բո՛ւրգ, թե՞ Բուրջ-Էլ-Արաբ	64
Որքան բանական է մարդը	69
Պատերազմներ, պատերազմներ, պատերազմներ	73

Ինչ է մարդկային իմաստությունը	75
Ինչպես են իմաստուն դառնում	78
Դուք կարող եք լինել գիտաստուն	85
Բնություն, տիեզերք և գիտակցություն	93
Ինչպես ստեղծվեց ամեն ինչ	96
Մարդկության գոյության տասնմեկ ժամերը	99
Մտածողության գոտիներ	103
Մարդկություն. օգտակա՞ր, թե՞ վնասակար	107
Երեք հարց, որ ինքներս մեզ պետք է տանք	111
Ինչ է նշանակում «գոյություն ունենալ»	115
Ինչու ենք մենք ավելի «խելացի», քան մյուս օրգանիզմները	119
Ինչու եմ ես ապրում լավագույն ժամանակներում	122
Մենք՝ անգույն լուսանկարներում	124
20 000 տարի անց	126
Չնարավոր է արդյոք արհեստական բանականություն ստեղծել	130
Բանական, բայց ոչ միայնակ	133
Ինչ են զգացմունքները	138
Արհեստական սեր	144

Չգիտակցված պահվածք կամ բնագրեր	147
Մարդու «կառավարիչ» ուղեղը	152
Հիշողություն	156
Տրամաբանությունից դուրս. ինտուիցիա	160
Ամենագեղեցիկ մարդը	165
Անճոռնի այլմոլորակայիններ	167
Ծերություն. ավա՞րտ, թե՞ սկիզբ	171
Ժամանակ	174
Ես գիտեմ, որ ոչինչ չգիտեմ	177
Այն, ինչ անշարժ է, գոյություն չունի	180
Եզրափակում	183
Հանձնարարություններ	185
Կարդացեք նաև	186

**Սիրելի ընթերցող, սիրով
ներկայացնում ենք հատված
գրքից՝ ծանոթության
նպատակով: Գրքի ամբողջական
Էլեկտրոնային տարբերակն առկա
է:**

**Գրքի թղթային տարբերակը
պատվիրելու համար այցելեք**

<https://selfhelp.am/nst/>